

Historici, privacy en ethiek*

Het anonimiseren van privacygevoelige informatie in historisch onderzoek

Laura Nys

Het gebruik van archiefmateriaal uit penitentiaire inrichtingen vormt een grote meerwaarde voor onze kennis van sociaal kwetsbare groepen uit het verleden. Het gebruik van zulke bronnen doet echter ook juridische en ethische vragen rijzen. Dit artikel gaat in op de spanning tussen het leveren van kennis over het verleden en de privacybescherming van historische subjecten. Specifiek wordt ingegaan op de vraag of en hoe overledenen in publicaties geanonimiseerd dienen te worden. Het artikel is opgebouwd rond vier ethische dilemma's waarbij telkens verschillende perspectieven worden toegelicht. De theses hebben betrekking op (1) het wetenschappelijk karakter van een onderzoek, (2) de belangen van nabestaanden en betrokkenen, (3) sociale stigma's in de samenleving en (4) de postume waardigheid van overledenen.

Het recht op privacy van J.d.B. en Irma Devallée

Op 5 augustus 1931 moest de zeventienjarige J.d.B. voor de kinderrechtbank van Luik verschijnen wegens beschuldigingen van prostitutie. De kinderrechtbank legde haar een heropvoedingstraject op in een gesloten instelling, waarna J. terecht kwam in het Rijksopvoedingsgesticht van Brugge.¹ Net als andere gesloten instellingen legde het Rijksopvoedingsgesticht van Brugge een persoonsdossier aan voor elke jongere die er binnenkwam. In zo'n dossiers werd alle mogelijke informatie bijgehouden die de instelling van nut achtte: gerechtelijke en administratieve documenten, psychologische verslagen, tuchtformulieren en briefwisseling tussen de directeur, de ouders, de rechter en soms de meisjes zelf. Zo trof ik in het dossier van Irma Devallée, veroordeeld in 1893, een brief aan: 'Bemide Vrindin Rosalie', schreef ze, 'gij weet hoe zeer ik u bemin, [en] dat het gij is die ik het liefste op aarde bezit.'² Irma had de brief clandestien proberen te bezorgen aan haar medege-detineerde, maar de brief werd onderschept en kwam terecht in haar persoonsdossier. Voor de instelling was de brief een bevestiging van haar 'perverse' aard. Voor historici zijn zulke brieven een ware schat omdat ze informatie verschaffen over sociale groepen die

* Dit artikel komt voort uit een paper die ik presenteerde tijdens de 'VUB Law & Criminology Talks', 05.12.2017. Ik wil Jenneke Christiaens bijzonder bedanken voor de uitnodiging en voor haar inhoudelijke bemerkingen bij de presentatie. Mijn oprechte dank gaat verder uit naar mijn collega's aan de UGent en de VUB en naar de redacteurs van *Tijd-Schrift* voor hun behulpzame feedback, in het bijzonder Ans Vervaeke en Jan De Meester. Ook veel dank aan de Rijksarchieven Antwerpen-Beveren en Brugge en Agent-schap Jongerenwelzijn voor het beschikbaar stellen van de afbeeldingen. Dit artikel kwam tot stand met steun van het FWO.

1 Rijksarchief Brugge, RK en ROG Brugge, M24, 648: Dagboek van de in- en uitgeschreven minderjarigen van het Rijksopvoedingsgesticht, 16.06.1932.

2 RA Brugge, RWG Sint-Andries, M35, 1336, dossier 12.

Het geanonimiseerde dossier van H.G. uit het Rijkswelddadigheidsgesticht van Sint-Andries, ca. 1893 (RA Brugge, M35, 1321, 202)

zelden geschreven bronnen hebben nagelaten. Bij het gebruik van bronnen opgesteld door penitentiaire inrichtingen, moeten historici echter waken over de privacybescherming van de historische subjecten.

Het feit dat ik het ene meisje J. noem en Irma wel mag benoemen met haar eigen naam, heeft alles te maken met het juridisch kader rond de bescherming van persoonsgegevens. Een persoonsgegeven wordt gedefinieerd als 'elk gegeven dat informatie geeft over een levende persoon'. Deze gegevens kunnen gebruikt worden in onderzoek indien de finaliteits-, proportionaliteits- en transparantiebeginselen worden gerespecteerd.³ Delicate gegevens (gezondheids-, gerechtelijke of andere gevoelige gegevens) genieten echter extra bescherming, en zijn enkel beschikbaar indien er instemming is van de betrokkene, omwille van een wetenschappelijk belang, of indien de gegevens door betrokkenen zelf publiek zijn gemaakt. Inzake publicatie vereist de wet (onder meer) dat persoonsgegevens geen mogelijkheid mogen geven tot identificatie van een natuurlijk persoon. Bij personen die nog in leven (kunnen) zijn, is de Gegevensbeschermingsautoriteit duidelijk: 'Herkenbaar publiceren over personen zonder publiek karakter die nog in leven zijn, kan enkel met hun toestemming.'⁴ Voor J., geboren in 1915, bestaat de kans dat ze nog in leven is. Voor Irma Devallée, geboren in 1873, is dit anders. Voor haar is anonimisering niet wettelijk vereist. Maar dat het vrijgeven van de volledige naam wettelijk is toegestaan, wil niet zeggen dat er geen redenen zijn om de familienaam toch te beschermen. Zo vroeg het Agentschap Jongerenwelzijn om Irma's echte achternaam niet te gebruiken uit respect voor de eventuele nazaten van Irma⁵; in de praktijk haar achter- of achter-

- 3 De Commissie voor de Bescherming van de Persoonlijke Levenssfeer definieert de begrippen als volgt. Finaliteitsbeginsel: de verwerking van persoonsgegevens gebeurt eerlijk, dit wil zeggen voor een duidelijk aangekondigd en geoorloofd doel; proportionaliteitsbeginsel: er worden alleen gegevens verzameld die betrekking hebben op dat doel, en ze worden niet langer dan nodig bewaard; transparantiebeginsel, ook wel informatieplicht genoemd: de personen over wie gegevens worden verzameld worden ingelicht over het doel en wie het nastreeft, en welke gegevens daartoe worden verzameld; zij kunnen bovendien inzage krijgen in hun gegevens. Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer, *Hoe de Privacywet toepassen in historisch onderzoek?* (W. Debeuckelaere 2011) <<https://www.gegevensbeschermingsautoriteit.be/sites/privacycommission/files/documents/01.02.01.05-vademecum-historisch-onderzoek.pdf>>, p. 5
- 4 Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer, *Hoe de Privacywet toepassen in historisch onderzoek?*
- 5 Persoonlijk mailverkeer tussen de auteur en Agentschap Jongerenwelzijn, 24.09.2018 en 01.10.2018.

achterkleinkinderen. Devallée is dus niet Irma's echte familienaam, maar een fictieve naam die ik haar toekende. Maar is het toekennen van een zelfverzonnen naam dan wel ethisch correct? En zijn er dan geen argumenten op te voeren die wél pleiten voor het gebruik van Irma's eigen familienaam? Naast juridische vereisten zijn er heel wat ethische overwegingen in het spel bij het al dan niet gebruiken van de familienaam van overledenen. Hoe kunnen we als historici ethisch omgaan met het publiceren van privacy-gevoelige bronnen van overledenen?

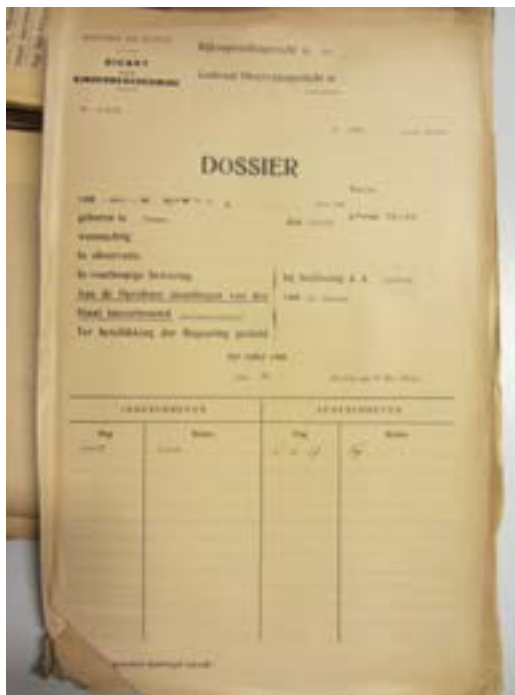
Maar dat het vrijgeven van de volledige naam wettelijk is toegestaan, wil niet zeggen dat er geen redenen zijn om de familienaam toch te beschermen

Hoewel er over het juridisch kader afgelopen jaren handige publicaties verschenen, kwamen ethische vraagstukken minder aan bod.⁶ Nochtans zijn deze een reflectie waard, en zeker voor wie werkt met delicate bronnen. Ten eerste bevatten de documenten vaak informatie waarvan de subjecten nooit de bedoeling hadden ze te delen met buitenstaanders. Ten tweede werden de documenten vaak zonder medeweten of tegen hun wil bewaard door panoptische instellingen die eeuwig hongerden naar kennis. Anderzijds zijn het uitgerekend deze bronnen die ons de meeste (of soms enige) informatie kunnen aanleveren over groepen die zelden een spoor hebben nagelaten in de geschiedenis. Als de literatuur melding maakt van deze paradox, is dit vaak in de vorm van een afweging wat er te winnen valt bij het identificeren en onthullen van gevoelige informatie over historische subjecten die niet meer bij machte zijn hun instemming te geven. Maar over deze 'kosten-batenanalyse' lopen de meningen sterk uiteen. Amerikaans historica Susan Lawrence bijvoorbeeld staat aan het uiterste van het spectrum: ze pleit voor volledige openbaarheid; openbaarheid in inzage én publicatie van privacygevoelige informatie. Enkele jaren geleden kwam Lawrence in aanvaring met een archiefbeheerder toen deze haar de toegang tot lokale armenregisters ontzegde. Haar verbolgenheid was zo groot dat ze er een volledig boek aan wijdde. Als het aankomt op privacy voor overledenen is ze duidelijk: 'The dead themselves have no right to privacy. The dead have no rights at all, in fact, because they have ceased being persons.'⁷ Maar er zijn ook andere stemmen. Als geschiedfilosoof is Antoon de Baets genuanceerder. Hij erkent dat mensen in het proces van overlijden hun aanspraak op *rechten* verliezen, maar dit betekent niet dat de levenden geen *verantwoordelijkheden* hebben ten aanzien van overledenen. Deze verantwoordelijkheden formuleerde hij in een 'Declaration of responsibilities of present generations toward past generations', naar analogie met de 'Declaration of responsibilities of present generations toward future generations' van de Verenigde Naties. De Baets spreekt over de plicht van de historicus om 'wetenschappelijke kennis over het verleden te leveren, verspreiden en onderwijzen'. Maar hij wijst tevens op het belang van het respecteren van postume waardigheid. Postume privacy en postume reputatie zijn dan geen *rechten*, maar uitingen van deze postume waardig-

6 D. Luyten, 'La Commission De La Protection De La Vie Privée Et La Recherche Historique', in: F. Hiraux en F. Mirguet, *Les Archives Personnelles: Enjeux, Acquisitions, Valorisation* 30 (Louvain-la-Neuve: Academia L'Harmattan 2013) 147–153.

7 'De overledenen zelf hebben geen recht op privacy. De overledenen hebben geen enkele *rechten*, omdat ze niet langer personen zijn.' S.C. Lawrence, *Privacy and the past: research, law, archives, ethics. Critical issues in health and medicine* (New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press 2016) 13.

heid (de Baets noemt dit 'empirische dimensies' van waardigheid).⁸ Artikel 7 ('speech') van zijn declaratie gaat specifiek in op de spanning tussen openbaring van informatie en de privacybescherming van de overledene.⁹

(RA Antwerpen-Beveren, M17, ROG Mol, 675, 7747)

In dit artikel onderzoek ik aan de hand van voorbeelden uit de literatuur welke concrete spanningen er kunnen ontstaan bij het al dan niet anonimiseren van privacygevoelig archiefmateriaal over overledenen. Ik bundel deze argumenten en voorbeelden rond vier concrete theses, die verder worden toegelicht. Het artikel pleit niet voor of tegen een bepaalde keuze. Het artikel wil slechts een eerste aanknopng bieden voor wie werkt met privacygevoelige bronnen over overleden personen en hierin een bewuste ethische positie wil innemen. Het artikel is opgebouwd rond vier dilemma's, waarbij voor elk vraagstuk argumenten pro en contra worden gegeven:

1. Anonimiseren is (g)een bedreiging voor het wetenschappelijk karakter van een onderzoek
2. Identificeren schaadt de belangen van nabestaanden en betrokkenen (niet)
3. Identificeren kan (g)een wapen zijn tegen sociale stigma's
4. (Niet) anonimiseren schendt de postume waardigheid van overledenen

De eerste these bevraagt hoe ethische keuzes gevolgen kunnen hebben voor het wetenschappelijke karakter van een studie. De tweede stelling behandelt de belangen van individuele betrokkenen of nabestaanden, de derde heeft eerder betrekking op de rol van geschiedschrijving voor maatschappelijke debatten. De vierde these tot slot reflecteert over de belangen van de overledenen. Door te focussen op de specifieke spanning van het anonimiseren laat ik veel aspecten buiten beschouwing: de ethische overwegingen in de archiefpraktijk, de emoties van de onderzoek(st)er die werkt met gevoelig materiaal, het debat rond 'speaking for Others' of de machtsrelaties tussen de onderzoek(st)er en de subjecten.¹⁰ Het zijn vraagstukken die zeker niet minder belangrijk zijn, maar die wegens de beperkte opzet van dit artikel niet besproken worden.

8 A. de Baets, *De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en de historicus* (Nederland: Pallas Publications 2015) 33.

9 A. de Baets, 'A Declaration of the Responsibilities of Present Generations toward Past Generations', *History and Theory* 43 (2004) 130–164, aldaar 147.

10 Randall C. Jimerson, *Archives Power: Memory, Accountability, and Social Justice* (Society of American Archivists 2009); Emily Robinson, 'Touching the void: Affective history and the impossible', *Rethinking History* 14 (2010) 503–520. Linda Alcoff, 'The Problem of Speaking for Others', *Cultural Critique* (1991) 5–32.

Anonimiseren is (g)een bedreiging voor het wetenschappelijke karakter van een onderzoek

Het Belgisch wettelijk kader stelt dat -op enkele uitzonderingen na- onderzoeksresultaten met persoonsgegevens niet mogen worden bekendgemaakt 'in een vorm die de identificatie van de betrokken persoon mogelijk maakt'¹¹. In de praktijk betekent dit dat onderzoek(st)ers overgaan tot hetzij anonimiseren (gebruik van initialen of cijfers), hetzij 'pseudonomiseren' (het toekennen van een andere naam). Op dit laatste komt soms kritiek omdat de kans bestaat dat onderzoek(st)ers pseudoniemen kiezen met gelijkaardige etnische, religieuze, klassegerelateerde en leeftijdsgebonden connotaties. Hierdoor stappen onderzoek(st)ers (ongewild) mee in stereotyperende praktijken en '[are] inferring all sorts of connotative baggage onto research participants that may or may not be appropriate,' stelt Andrew Clark.¹² Het zijn immers de onderzoek(st)ers die dan bepalen welke persoonsinformatie bepalend is voor de interpretatie van een gegeven. Ook bij anonimisering rijzen vragen. Vaak wordt immers niet alleen de naam geanonimiseerd, maar ook persoonsgegevens zoals geboortedatum en -plaats, etniciteit, adres en andere gegevens die identificatie toestaan. In het proces van anonimisering wordt met andere woorden een keuze gemaakt door de onderzoek(st)er om bepaalde informatie wel of niet te reduceren tot 'achtergrondinformatie' die niet relevant is voor het narratief -en dus, informatie die van betekenis mag veranderd worden omwille van de anonimisering. Nochtans kan deze informatie wel degelijk van belang zijn voor de interpretaties die lezers geven aan de empirische gegevens. Als er gekozen wordt voor anonimisering is het dus van het grootste belang dat de onderzoek(st)er expliciet weergeeft welke gegevens van betekenis zijn veranderd omwille van de anonimisering. Zoals Niamh Moore treffend schrijft: 'the technical is never only technical'¹³.

Een andere vraag is wat er gebeurt indien twee historici schrijven over dezelfde subjecten, en allebei besluiten om over te gaan tot naamsverandering

Volgens sommige historici bemoeilijkt de anonimisering bovendien de verifieerbaarheid van het onderzoek. Doordat de subjecten niet bij naam worden genoemd, kunnen ze moeilijker getraceerd worden in de archiefstukken. Dit is met name het geval als het gaat om rollen of registers waarop meerdere eigennamen per vel staan. De anonimisering riskeert dan de traceerbare link te verbreken tussen de analyse en de bron.¹⁴ Een andere vraag is wat er gebeurt indien twee historici schrijven over dezelfde subjecten, en allebei besluiten om over te gaan tot naamsverandering. In de ene publicatie zal het historisch subject dan een andere naam dragen dan in de andere publicatie. Over het Rijksopvoedingsgesticht voor meisjes te Brugge bijvoorbeeld verschenen meerdere publicaties en masterscripties.¹⁵ In mijn artikel gaf ik aan de namen te hebben veranderd, Massin en De Pauw laten dit in het midden. Het meisje dat in mijn tekst Jeanne heet, draagt elders een andere naam. Daar het dossiernummer correspondeert, is er geen gevaar voor de verifieerbaarheid. Niettemin leidt het tot een bevreemdende situatie.

11 KB 13.02.2001, art. 23, geciteerd in Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer, *Hoe de Privacywet toepassen in historisch onderzoek?*, 14.

12 'En plaatsen ze allerlei connotatieve bagage op de onderzoeksparticipanten, die gepast of ongepast kan zijn'. A. Clark, *Anonymising Research Data* (ESRC National Centre for Research Methods december 2006) 6 <<http://eprints.ncrm.ac.uk/480/>> [geraadpleegd 4 juli 2018].

13 'het technische is nooit alléén maar technisch'. Niamh Moore, 'The politics and ethics of naming: questioning anonymisation in (archival) research', *International Journal of Social Research Methodology* 15 (2012) 331-340, aldaar 335 <[doi:10.1080/13645579.2012.688330](https://doi.org/10.1080/13645579.2012.688330)>.

14 Lawrence, *Privacy and the past*, 7; S. Combe, 'Confiscated Histories. Access to 'Sensitive' Government Records and Archives in France', *Zeithistorische Forschungen* 10 (2013) 123-130; K. Vehkalahti, 'Dusting the archives of childhood: child welfare records as historical sources', *History of Education* 45 (2016) 430-445, aldaar 443.

15 V. Massin, *Protéger ou exclure? L'enfermement des "filles perdues" de la protection de l'enfance à Bruges (1922-1965)* (Onuitgegeven doctoraatsverhandeling Université Catholique de Louvain, Louvain-la-Neuve 2011); Wendy De Pauw, 'Brugge, le dépôt?: verwaarloosde, deviante en criminele minderjarige meisjes opgesloten in het Rijksopvoedingsgesticht van Brugge tijdens het Interbellum (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling Brussel VUB, 2003); L. Nys, 'Emotie, gender en macht: emotie-normen en expressies in het Rijksopvoedingsgesticht voor lastige of weerspannige meisjes te Brugge (1927-1941)', *Historica* (2016) 17-22.

Een kwestie die enigszins gerelateerd is aan de verifieerbaarheid betreft niet de publicatie, maar de *toegang* tot privacygevoelig materiaal. Hiervoor moet een formele aanvraag worden ingediend bij de bevoegde instanties. In de literatuur zijn hierover enkele bedenkingen geformuleerd. Sonia Combe bijvoorbeeld wijst op een mogelijke ongelijkheid tussen onderzoek(st)ers. Als de toestemming slechts verleend wordt voor sommige onderzoek(st)ers, kan de inhoud van hun werk niet worden afgetoetst door anderen die géén inzage in de documenten krijgen, wat de verifieerbaarheid verhindert. In dictatoriale regimes leidt dit mogelijk tot autocensuur om niet uit de gunst van het regime te vallen. Een andere bedenking is een vorm van zelfkritiek op het statuut van academici: volgens Combe riskeert een formele aanvraagprocedure een hiërarchie te creëren tussen onderzoek(st)ers - die weten hoe ze de procedure moeten starten-, en 'gewone' burgers, voor wie de formele procedure een hoge drempel vormt.¹⁶ Een interessante case hierin zijn de Belgische gerechtsdossiers voor mensen die beticht werden van collaboratie na de Tweede Wereldoorlog. Het recht op inzage wordt beheerd door het College van Procureurs-generaal. Onderzoek(st)ers die formeel verbonden zijn aan een onderzoeksinstelling hebben bijna honderd procent kans om hun aanvraag goedgekeurd te zien, maar voor particulieren die willen graven in hun familieverleden, is dit moeilijker.¹⁷ Amateuorhistorici, heemkundigen en journalisten hebben per definitie geen juridisch verdedigbare reden om inzagerecht te krijgen.¹⁸ Volgens Koen Aerts draagt het restrictieve inzageregime ertoe bij dat mythes in stand blijven.¹⁹ De totaal verschillende narratieven over collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog in België en Nederland, zijn dan ook wel eens in verband gebracht met de verschillende archiefregimes.²⁰ In die zin kan privacybescherming een gevolg hebben voor het wetenschappelijk karakter van een studie.

Identificeren schaadt de belangen van nabestaanden en betrokkenen (niet)

Hoewel het anonimiseren van gegevens tot doel heeft de identificatie met personen te verhinderen, biedt het geen garantie op bescherming. Dit kan vooral in kleine gemeenschappen een risico zijn. Voor outsiders is de identiteitsbescherming dan wel gegarandeerd, maar niet noodzakelijk voor *insiders*. Martin Tolich benoemde dit onderscheid als 'external' en 'internal confidentiality'.²¹ Deze interne confidentialiteit slaat op de mogelijkheid voor onderzoekssubjecten om *elkaar* te identificeren door een publicatie, zelfs indien de persoonsgegevens werden veranderd. Dit hóeft niet noodzakelijk

Clandestiene briefjes opgevouwen in een bundeltje. (RA Brugge, ROG Brugge, 830, 2)

- 16 Combe, 'Confiscated Histories. Access to 'Sensitive' Government Records and Archives in France'.
- 17 K. Aerts, geciteerd in: 'Kwart van familieleden kan collaboratiedossiers niet inkijken', *Het Belang van Limburg* (2017).
- 18 Maartje Van de Kamp, *Afgeschermd Geheugen. Een onderzoek naar de inzageregimes van de archieven van de naoorlogse berechting van collaborateurs in België en Nederland en de invloed van deze regimes op het narratief van collaboratie en berechting* (Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling Universiteit van Amsterdam, 2016) 32.
- 19 Aerts geciteerd in: A. Nuyens, 'In België kun je niet uitzoeken wat opa of oma in de oorlog heeft uitgespookt', *De Correspondent* (2014) <<https://decorrespondent.nl/2043/in-belgie-kun-je-niet-uitzoeken-wat-opa-of-oma-in-de-oorlog-heeft-uitgespookt/175130246214-d274863>> [geraadpleegd 1 juni 2018].
- 20 Van de Kamp, *Afgeschermd Geheugen*.
- 21 M. Tolich, 'Internal Confidentiality: When Confidentiality Assurances Fail Relational Informants', *Qualitative Sociology* 27 (2004) 101-106.

een probleem te zijn, maar het is belangrijk om hierbij stil te staan in onderzoeken waarvan de uitkomst een spanning kan teweegbrengen in een gemeenschap.²² Francesca Moore bijvoorbeeld moest uiterst omzichtig omspringen met de persoonsgegevens in haar onderzoek naar abortuspraktijken in een klein lers dorpje. Hoewel veel zaken inmiddels publiek waren gemaakt door diverse krantenartikelen, besloot Moore toch om de namen van de subjecten te veranderen om hun angstvallige houding van zoveel decennia terug niet te schenden en geen schade te berokkenen aan overlevende subjecten.²³ Eenzelfde spanning kan gezien worden bij andere processen die nog niet afgesloten zijn, met name het oorlogsverleden.

Binnen etnografisch onderzoek en mondelinge geschiedenis is er meer oog voor een ethische onderzoekshouding, bijvoorbeeld inzake de relatie tussen onderzoek(st)er en geïnterviewde of in het ongewild opwekken van onaangename herinneringen.²⁴ Archiefwerk zou er dan ook goed aan doen enkele gevoeligheden uit de mondelinge geschiedenis over te nemen, stelt Laura Cameron, die onderzoek verrichte over Freuds persoonlijke leven.²⁵ Onderzoeken die steunen op mondelinge geschiedenis bestuderen immers vaker onderwerpen die nog niet volledig afgesloten zijn. Susan Lawrence, aangehaald in de inleiding, meent echter dat deze ethische reflexen uit de mondelinge geschiedenis niet zomaar van toepassing zijn voor wie werkt met geschreven bronnen. Waar interviewers in mondelinge geschiedenis ongewild hun respondenten kunnen *triggeren* door gevoelige onderwerpen aan te snijden, bestaat dit risico niet bij geschreven bronnen. Voor Lawrence zijn zulke gevoeligheden dan ook te minimaliseren. Ze erkent de macht van roddels in een kleine gemeenschap, maar stelt dat mogelijke psychologische of sociale schadeberokkening aan levenden miniem is, zonet onbestaande: 'If learning about family secrets (...) is psychologically harmful, surely there would be discussions of it in the mainstream academic counseling literature.'²⁶ Wanneer het gaat over seksueel misbruik, is ze wel voorzichtiger.

22 Het kan bijvoorbeeld van nut zijn voor belangengroepen. L. De Wilde en B. Vanobbergen, 'Puzzling history – the personal file in residential care: a source for life history and historical research', *History of Education* 46 (2017) 384–397, aldaar 393.

23 F.P.L. Moore, 'Tales from the archive: methodological and ethical issues in historical geography research', *Area* (2009).

24 Vinciane Despret beargumenteert daarnaast dat in het anonimiseren de onderzoek(st)er mensen daadwerkelijk *reduceert* tot onderzoeksobjecten, wat de machtsrelatie in het onderzoek alleen maar versterkt. V. Despret, '« L'effet sans nom » | Vinciane Despret' <<http://www.vincianedespret.be/2010/04/leffet-sans-nom/>> [geraadpleegd 24 december 2015]; V. Yow, "Do I Like Them too Much?": Effects of the Oral History Interview on the Interviewer and Vice-Versa', *The Oral History Review* 24 (1997) 55–79 <doi:10.1093/ohr/24.1.55>.

25 L. Cameron, 'Oral History in the Freud Archives: Incidents, Ethics, and Relations', *Historical Geography* 29 (2001) 38–44, aldaar 38.

26 'Als het vernemen van familiegeheimen (...) psychische schade zou berokkenen, dan zouden er zeker discussies over zijn in de mainstream academische literatuur over counseling.' Lawrence, *Privacy and the past*, 12.

Wat met visuele bronnen? (Foto uit: RA Antwerpen-Beveren, M17 ROG Mol, 581, dossier 7019)

Identificeren kan (g)een wapen zijn tegen sociale stigma's

Zoals aangehaald in de inleiding, worden delicate bronnen zoals opsluitingsdossiers door historici gebruikt om kennis aan te leveren over sociaal kwetsbare groepen. Mensen uit zulke bevolkingslagen blijven vaak onderbelicht in de geschiedschrijving en kennen we slechts als de 'anonieme massa'. Het gaat om mensen wiens enige spoor vaak bestaat uit bronnen opgemaakt door instituten die vandaag de dag een stigmatiserende connotatie hebben: armenregisters, psychiatrische ziekenhuizen of penitentiaire instellingen. Historici gebruiken zulke bronnen om te onthullen hoe mensen uit kansarme sociale milieus leefden, dachten, voelden. Veel onderzoek(st)ers zien dan ook net in het identificeren een belangrijke kracht. Door te anonimiseren worden de overledenen niet erkend als individuen die deel uitmaakten van de menselijke gemeenschap, maar reduceren we hen tot 'faceless datapoints', schrijft Lawrence. 'In this case, the poorest members of society once again lose out, this time for good.'²⁷

27 Lawrence, *Privacy and the past*.

Maar er kunnen ook vragen worden gesteld bij deze emancipatorische doelstelling en de idee dat het gebruik van de echte persoonsnaam hiertoe noodzakelijk is. De analyse van historici over de overledene is immers een vervorming van het verleden: de woorden en gedragingen van de overledene worden immers ingezet in een narratief dat wordt geconstrueerd door de onderzoek(st)er.²⁸ Het 'originele' gebeurde en het 'verhaalde' gebeurde, zijn verschillend. Het gebruik van de echte naam is dan ook geen meerwaarde of voorwaarde voor het restitueren van de persoon in de geschiedenis.

28 Veel dank aan Margo De Koster om me hierop te wijzen.

Een ander argument dat pleit tegen het anonimiseren van privacygevoelige bronnen, heeft specifiek betrekking op bronnen die zijn opgesteld door gesloten instellingen zoals gevangenissen of psychiatrische instellingen of door armenregisters. Door de overledenen te anonimiseren, bestendigt dit volgens sommigen de idee dat aanraking met zulke instanties beschamend was -en nog steeds is. Als de geschiedkundige meestapt in het systematisch anonimiseren van bronnen uit zulke contexten, 'then the historian becomes complicit in perpetuating stigmas that she may actually want to try to reduce,' schrijft Lawrence.²⁹ Het is een argument dat ook terug te vinden is bij andere auteurs, zoals bijvoorbeeld Judith Schwarz, beheerder van archieven van lesbische vrouwen. Voor haar kan de onthulling van een individueel leven *empowerend* zijn voor anderen: 'while individual privacy and confidentiality may be of paramount concern while the individual lives, a full disclosure of deceased individuals' history can do little harm and yet add much to the lives of others.'³⁰ Een lichtjes andere visie is terug te vinden bij Timothy Gilfoyle, die onderzoek deed naar prostituees. Volgens hem riskeert een halfslachtig beleid de dubbele standaard te reproduceren. Indien bijvoorbeeld de prostituees bij naam worden genoemd maar hun cliënten niet, dan is dit een verderzetting van de dubbele standaard waarbij prostituees worden vervolgd, en niet hun klanten.³¹ De implicaties van het bij naam noemen zijn bij hem dus anders dan bij Lawrence: voor Gilfoyle kleeft er toch nog een stigma aan de historische subjecten die hij bestudeert. Tegen het argument van Lawrence -anonimiseren als het reproduceren van sociale stigma's- kan men opwerpen dat deze strijd niet geleverd moet worden ten koste van de postume waardigheid van overledenen.

29 'Dan wordt de historica medeplichtig in het bestendigen van stigma's die ze eigenlijk wil verminderen.' Lawrence, *Privacy and the past*, 14.

30 J. Schwarz, 'The Archivist's Balancing Act: Helping Researchers While Protecting Individual Privacy', *The Journal of American History* 79 (1992) 179-189, aldaar 189.

31 T.J. Gilfoyle, 'Prostitutes in History: From Parables of Pornography to Metaphors of Modernity', *The American Historical Review* 104 (1999) 117-141, aldaar 526.

(Niet) anonimiseren schendt de postume waardigheid van overledenen

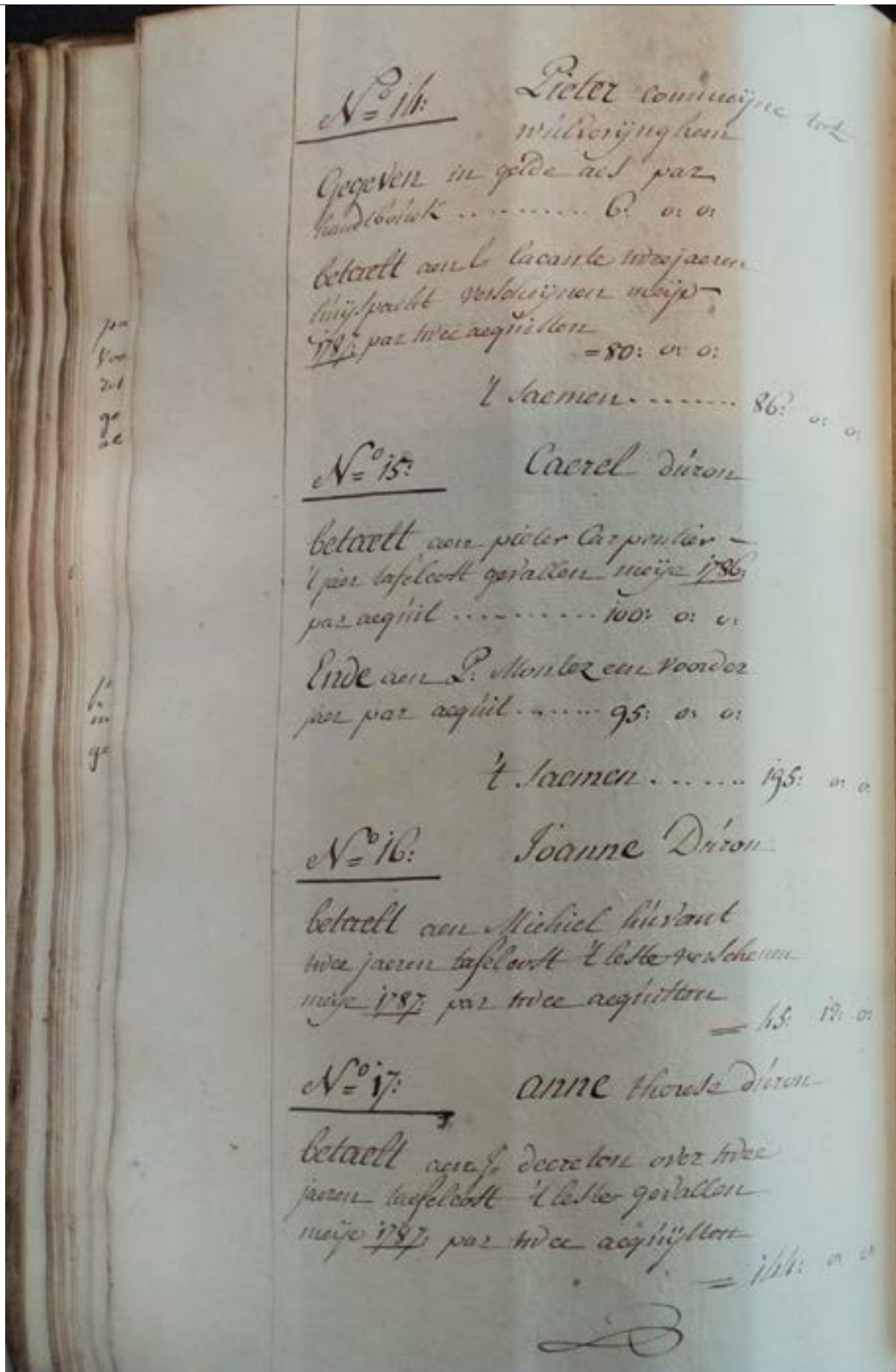
Maar over de vorm die deze 'postume waardigheid' moet aannemen, heerst onenigheid. Deze onenigheid heeft alles te maken met de invulling die men aan 'waardigheid' geeft. Het is een conflict dat ook al door Iacovetta en Mitchinson werd benoemd in hun sleutelwerk over het gebruik van persoonsdossiers als historische bron. De persoonsdossiers getuigen voor hen niet alleen van de *machteloosheid* van mensen tegenover totaliserende instellingen, maar ook van hun *weerbaarheid*. Deze weerbaarheid biedt historici gelegenheid tot het opnemen van sociaal kwetsbare groepen in het historisch narratief. Maar 'in uncovering their agency we face a paradox,' schrijven Iacovetta en Mitchinson. 'Our legal obligations as researchers to protect the privacy of individuals in the past can lead us to write the marginal into history by writing their names and faces out of it.'³² Het gaat er met andere woorden om of de postume waardigheid erin bestaat om de anonimiteit van de overledene te respecteren, of diens individuele identiteit te erkennen.

Postume waardigheid & (eeuwigdurende) privacybescherming

In België verschaft het wettelijk kader in principe geen privacybescherming aan de overledenen zelf. De gegevensbescherming is dus niet ingegeven door een bescherming van de overledenen, maar die van potentieel nog levende betrokkenen of hun nabestaanden. Dit is anders in de Verenigde Staten. Daar is de *Health Insurance Portability and Accountability Act* (HIPAA) van kracht, die de privacybescherming van de zorgsector garandeert. Tot 2013 bepaalde de wet dat de privacy eeuwigdurend wordt beschermd, ongeacht de afstand in de tijd. Ook de armenregisters vallen onder deze wet, tot grote consternatie van historica Susan Lawrence. Haar aanvaringen met de HIPAA vertegenwoordigers die haar toegang verhinderden tot de armenregisters, waren zoals hoger gezegd de aanleiding voor haar boek *Privacy and the Past*. Interessant genoeg komen in de discussies tussen Lawrence en de HIPAA-vertegenwoordigers weinig argumenten aan bod die rechtstreeks betrekking hebben op de privacybescherming van overledenen zonder te verwijzen naar de implicaties voor levenden. Het enige argument dat in dat opzicht werd aangehaald, betrof het medisch geheim, dat eeuwig geldig is. Lawrence meent dat dit argument echter geen steek houdt: ten eerste was er bij het opstellen van de armenregisters geen arts betrokken, en ten tweede stelt ze dat de Hippocratische eed vooral garandeert dat de arts over alle nodige informatie beschikt. Immers, net omdat de arts gebonden is aan het beroepsgeheim, is de patiënt(e) bereid om alle informatie te geven die mogelijk kan helpen in de diagnosestelling. Het medische geheim beschermen tot in de eeuwigheid, heeft voor Lawrence dan ook weinig nut.

Hiermee haalt ze een interessant punt aan: welk belang had het historisch subject erbij om toen de gegevens te beschermen? Indien het afschermen van de gegevens verband hield met zelfbescherming, kan men zich afvragen of het nog zinvol is om deze gegevens nog steeds te anonimiseren. Het meisje waarnaar ik hier verwijs als J. bijvoorbeeld, hamerde in haar briefwisseling met C. steeds op geheimhouding. Ook in veel andere gevallen van clandestiene correspondentie waren gedetineerden bang voor ontdekking. Dit heeft echter niet zozeer te maken met de inhoud *an sich*, maar met de gevolgen: de gedetineerde meisjes werden zwaar bestraft omdat ze clandestien communiceerden, maar ook omdat hun liefdesbrieven werden bestempeld als uiting van een 'obsessieve hystero-erotische seksualiteit',

32 'In het onthullen van hun agens, worden we geconfronteerd met een paradox. Onze wettelijke verplichtingen als onderzoek(st)ers om de privacy van individuen uit het verleden te beschermen kan ertoe leiden dat we de gemarginaliseerden in de geschiedschrijving brengen maar hun namen en gezichten uitwissen.' in F. Iacovetta en W. Mitchinson, *On the Case. Explorations in Social History* (University of Toronto Press 1998).

Uittreksel uit een armenregister uit de achttiende eeuw. Houdt privacybescherming impliciet sociale stigma's in stand? (Rijksarchief Brugge, Gemeenten. Bulskamp (TBO 49), 7: Rekeningen van de dis 616 1767-89)

N° 18:

Berlin la mette tot
lygen woelcappelle

Gegeven in gelde
van differente Honderd al par hand
bonick 28: 18: 0:

Betaelt van J. Buijlaert ende
C. onderel over twee jaeren luyd
pacht 't leste verscheuen maye 1787
par twee acquittien = 66: 0: 0:

't Jaemen 9: 11: 0:

N° 19:

francois buijnaert tot
Vierne

Gegeven in gelde al par hand
bonick 72: 8: 0:

Betaelt van sijn s'ingebick
over leveringhe van Medicamenten
par acquitt 7: 19: 0:

't Jaemen 80: 7: 0:

N° 20

Joannes buijnaert tot
bultcamp

Gegeven in gelde al par
handbonick 30: 10: 0:

N° 21:

Isabelle gerardyne

heeft niet gehad ..... N^o

~

die voor de instelling met alle macht bestreden moest worden. Sprekende als historica -en zeker niet sprekende in naam van deze meisjes- zou ik durven suggereren dat de redenen voor het afschermen van de gegevens in dit geval verdwenen zijn. Het gevaar van bestraffing bestaat niet meer, en de diagnose als seksueel obsessief wordt in het hedendaags historisch onderzoek gezien als uiting van een specifiek institutioneel discours, en niet als een objectieve vaststelling. Het onthullen van deze gegevens verrijkt onze kennis over de correspondentiepraktijken van deze meisjes, maar brengt hen geen fysieke of reputatieschade toe.

Vanuit de erkenning dat ook concepten veranderlijk zijn doorheen tijd en ruimte, zou men zich kunnen afvragen welke invulling de historische subjecten aan privacy gaven. Ook de notie van privacy als cultureel en wettelijk gegeven is historisch en cultureel variabel.³³ In sommige culturele contexten is het verhullen van de identiteit net beledigend voor de subjecten. Bij First Nations volkeren verkrijgen verhalen hun waarde door de identiteit van de verteller. Door deze vertellers te anonimiseren, worden de verhalen waardeloos, schrijft Janovicek.³⁴ Uit mondelinge geschiedenis naar weeshuizen, blijkt bovendien dat mensen zeer sterke herinneringen hebben aan de aanspreekvorm aan de hand van nummers: 'Dat nummer is op uw voorhoofd geplakt daar. Ge komt daar binnen [*in het weeshuis*] en dat is: vanaf nu zijde gij nummer 20.'³⁵ In zulke gevallen zou men kunnen suggereren dat de postume waardigheid er eerder in bestaat individuen te identificeren met hun eigen naam dan een initiaal of cijfer.

Vanuit de erkenning dat ook concepten veranderlijk zijn doorheen tijd en ruimte, zou men zich kunnen afvragen welke invulling de historische subjecten aan privacy gaven

33 M. Richardson, *The right to privacy: origins and influence of a nineteenth-century idea*. Cambridge intellectual property and information law 40 (Cambridge [UK] ; New York: Cambridge University Press 2017).

34 N. Janovicek, 'Oral History and Ethical Practice: Towards Effective Policies and Procedures', *Journal of Academic Ethics* 4 (2007) 157–174.

35 L. De Wilde en B. Vanobbergen, *Mag ik dit vertellen? Stemmen uit de Gentse weeshuizen (1945-1984)* (Leuven 2012) 42.

Postume waardigheid & identificatie

Bij het onthullen van de identiteit van een overledene kunnen gedragingen aan het licht komen die de postume reputatie ten goede of ten kwade beïnvloeden. Hierbij zijn steeds twee elementen in het spel: het vellen van een moreel oordeel over gedragingen in het verleden, en de vraag welke impact dit heeft op iemands postume reputatie. Ik licht het toe met een voorbeeld uit mijn eigen onderzoek naar heropvoedingsinstellingen. Een opvoeder die ik hier H.J. zal noemen, schreef in zijn verslag terloops over een jongere die niet te kalmeren was: 'We hebben hem (de dwangrok) met geweld aangedaan. Tot nu toe is hij kalmer.'³⁶ De terloopse melding van fysiek geweld heeft vandaag de dag een andere betekenis dan een eeuw geleden, en hierover moreel te oordelen als een eenentwintigste lezer is glibberig terrein. Gezien de korte opzet van dit artikel kan ik hierop niet verder ingaan. Relevant voor het privacyvraagstuk betreft de vraag of H.J.'s postume reputatie wordt aangetast indien de publicatie hem zou identificeren. Hierbij zijn twee scenario's. 1. Indien dit de eerste publicatie is waardoor H.J. kenbaar zou worden gemaakt, is er in principe geen reputatie die wordt

36 RA Antwerpen-Beveren, M17, 466: Dossier 5170, Verslag, 17.03.1929.

beïnvloed. Vooraleer deze publicatie verscheen, was H.J. immers (voor outsiders) een persoon die nooit bestaan had. 2. Indien H.J. (puur hypothetisch) een befaamd pedagoog blijkt te zijn die bekend stond omwille van zijn niet-autoritaire opvoedingstechnieken, zou dit gegeven wel een invloed hebben op zijn postume reputatie. Maar als die reputatie gebaseerd is op onjuistheden, is het een onverdiende reputatie -ten goede, of ten kwade. Toch is er ook de terechte opmerking van de Baets waarin hij wijst op het *recht* van de historicus 'to remain silent' als het onthullen van sensitieve informatie geen enkel publiek belang dient.³⁷

37 de Baets, 'A Declaration of the Responsibilities of Present Generations toward Past Generations', 157. Zie ook Marek Tesar, 'Ethics and truth in archival research', *History of Education* 44 (2015) 101–114, aldaar 105.

Conclusie

Historisch onderzoek op basis van privacygevoelige bronnen is zeer waardevol, maar de onderzoek(st)er moet hierbij rekening houden met de privacybescherming van de historische subjecten. Bij levende personen dienen gegevens geanonimiseerd te worden. Overledenen bevinden zich in een schemerzone waarbij historici zijn aangewezen op hun eigen afweging. Dit artikel poogde een aanzet te zijn voor zo'n afweging door de voornaamste pro- en contra-argumenten te bundelen rond vier stellingen. Ten eerste werd gewezen op de impact die anonimisering kan hebben op het wetenschappelijk karakter van onderzoek. De onderzoek(st)er moet steeds helder weergeven welke gegevens geanonimiseerd worden om de interpretatie niet te belemmeren. In sommige gevallen kan de traceerbaarheid van de gegevens bemoeilijkt worden. Wat betreft de belangen van betrokkenen en nabestaanden werd gewezen op het verschil in insiders en outsiders perspectief, waarbij anonimisering voor de outsiders geen garantie biedt op anonimisering voor insiders. Volgens sommige historici hoeft identificatie van betrokkenen niet noodzakelijk een probleem te zijn, al ligt dit gevoelig bij zaken uit het verleden die vandaag de dag nog onafgesloten zijn. Ten derde heeft het anonimiseren volgens sommigen als gevolg dat de sociale stigma's steeds gereproduceerd worden, zodat het emancipatorische karakter van onderzoeken verloren gaat. Daartegenover wordt opgeworpen dat een huidig maatschappelijk debat niet moet worden gevoerd met de historisch subjecten als inzet. Bovendien is het 'verhaalde'

hoe dan ook een vervorming van het 'gebeurde', zodat het gebruik van de 'echte' naam geen meerwaarde levert. Tot slot circuleren twee conflicterende invullingen van postume waardigheid. Voor de ene bestaat deze erin de privacy van de overledenen te beschermen, voor de andere zorgt net de identificatie voor een waardige behandeling van het historische subject. Ik claim geenszins dat dit de enige vragen zijn die aan de orde zijn, noch dat dit de enige mogelijke argumenten zijn. Met dit artikel pleit ik evenmin voor een uniforme richtlijn vóór of tegen anonimisering. Maar waar ik wel voor pleit is dat historici meer aandacht besteden aan de ethische implicaties van onderzoek met privacygevoelige bronnen.

De privacycommissie bracht een handig vademecum uit voor historici: hoe de privacywet toepassen in historisch onderzoek?

Beredeneerde bibliografie

Voor het wettelijk kader in België zijn volgende publicaties bijzonder nuttig:

- Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer, *Hoe de Privacywet toepassen in historisch onderzoek?* (W. Debeuckelaere 2011) <<https://www.gegevensbeschermingsautoriteit.be/sites/privacycommission/files/documents/01.02.01.05-vademecum-historisch-onderzoek.pdf>>.
- D. Luyten, 'La Commission De La Protection De La Vie Privée Et La Recherche Historique', in: F. Hiraux en F. Mirguet (red.), *Les Archives Personnelles : Enjeux, Acquisitions, Valorisation* 30 (Louvain-la-Neuve 2013) 147–153.

Dit artikel gebruikte volgende werken als kapstok voor de ethische argumenten inzake anonimisering:

- A. de Baets, 'A Declaration of the Responsibilities of Present Generations toward Past Generations', *History and Theory* 43 (2004) 130–164.
- S.C. Lawrence, *Privacy and the past: research, law, archives, ethics*. Critical issues in health and medicine (New Brunswick 2016).

Voor de ethische argumenten over anonimisering zijn ook volgende werken interessant:

- L. Cameron, 'Oral History in the Freud Archives: Incidents, Ethics, and Relations', *Historical Geography* 29 (2001) 38–44.
- A. de Baets, *De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en de historicus* (Amsterdam 2015).
- V. Despret, 'L'effet sans nom', 28 april 2010 <<http://www.vincianedespret.be/2010/04/leffet-sans-nom/>> [geraadpleegd 24 december 2015].
- T.J. Gilfoyle, 'Prostitutes in History: From Parables of Pornography to Metaphors of Modernity', *The American Historical Review* 104 (1999) 117–141
- N. Janovicek, 'Oral History and Ethical Practice: Towards Effective Policies and Procedures', *Journal of Academic Ethics* 4 (2007) 157–174
- F. Moore, 'Tales from the archive: methodological and ethical issues in historical geography research', *Area* (2009)
- N. Moore, 'The politics and ethics of naming: questioning anonymisation in (archival) research', *International Journal of Social Research Methodology* 15 (2012) 331–340
- M. Tolich, 'Internal Confidentiality: When Confidentiality Assurances Fail Relational Informants', *Qualitative Sociology* 27 (2004) 101–106

Voor de ethische kwesties met betrekking tot archiveren en de toegang tot archiefmateriaal, zie:

- S. Combe, 'Confiscated Histories. Access to 'Sensitive' Government Records and Archives in France', *Zeithistorische Forschungen* 10 (2013) 123–130.
- R.C. Jimerson, *Archives Power: Memory, Accountability, and Social Justice* (Society of American Archivists 2009).
- J. Schwarz, 'The Archivist's Balancing Act: Helping Researchers While Protecting Individual Privacy', *The Journal of American History* 79 (1992) 179–189.
- M. Tesar, 'Ethics and truth in archival research', *History of Education* 44 (2015) 101–114.

Voor praktische perikelen in het anonimiseren van gegevens, zie:

- A. Clark, *Anonymising Research Data* (ESRC National Centre for Research Methods december 2006) <<http://eprints.ncrm.ac.uk/480/>> [geraadpleegd 4 juli 2018].

Voor ethische kwesties niet gerelateerd aan het anonimiseren, zie:

- L. Alcoff, 'The Problem of Speaking for Others', *Cultural Critique* (1991) 5–32.
- E. Robinson, 'Touching the void: Affective history and the impossible', *Rethinking History* 14 (2010) 503–520.
- V. Yow, "'Do I Like Them too Much?": Effects of the Oral History Interview on the Interviewer and Vice-Versa', *The Oral History Review* 24 (1997) 55–79.

Voor achtergrondinformatie over persoonsdossiers, zie:

- F. Iacovetta en W. Mitchinson, *On the Case. Explorations in Social History* (Toronto 1998).
- L. De Wilde en B. Vanobbergen, 'Puzzling history – the personal file in residential care: a source for life history and historical research', *History of Education* 46 (2017) 384–397.

Voor achtergrondinformatie over jeugdinstanties in België biedt volgend werk een uitstekend overzicht met veel verwijzingen naar de recente literatuur:

- S. Dupont-Bouchat, J. Christiaens en C. Vanneste, 'Jeugd en Justitie (I). Modellen, praktijken en hervormingen van het jeugdrechtsysteem (1830-2014) / Jeunesse et justice (I). modèles, pratiques et réformes de la justice des mineurs (1830-2014).', in: M. De Koster, D. Heirbaut en X. Rousseaux (red.), *Tweehonderd jaar justitie: historische encyclopedie van de Belgische justitie / Deux siècles de justice. Encyclopédie de la justice belge* (Brugge: Die Keure 2015) 243–275.

Biografie

Laura Nys (°1991) werkt als doctoraatsstudente aan de UGent (vakgroep geschiedenis) en aan de VUB (vakgroep criminologie). Haar onderzoek richt zich op de rol van emoties in Belgische heropvoedingsinstellingen (1890-1965). Het doctoraatsonderzoek wordt gefinancierd door het FWO. Haar onderzoeksinteresses beslaan de sociale geschiedenis van emoties, history from below en gendergeschiedenis.

Criminaliteit